

W. T. Singleton i J. Hovden (Eds.)

RISKS AND DECISIONS

Wiley, New York, 1994, 232 str.

Kada se neko djelo učestalije ponovno objavljuje (1987., 1988., 1994.) razlog je tome u profesionalnom i tržišnom aktualnom interesu. Pogotovo kad je izdavač ugledan, kao u ovom slučaju John Wiley and Sons. Interes da se na međunarodnoj sceni upoznaju radovi britansko-skandinavskog seminara eksperata održanog prije deset godina nije posustao. Za njih bi u sredinama poput naše, gdje rizik još nije među stalno aktualnim temama, gdje teorijska i praktična pitanja i odgovori o hazardima i rizicima tek nadolaze, takav interes mogao biti i pojačan. Premda se i u nas uspostavljaju okviri interdisciplinarnog pristupa kompleksnoj i višedimenzionalnoj problematici rizika, u prvom je planu njihovo povezivanje s tehnološkim hazardima, incidentima i akcidentima u procesnoj i proizvodnoj industriji, energetici i prometu (Čaldarović, Škanata, Kufrin).

U gospodarskim i prostornim strategijama i scenarijima rizici su tek usputni. Turizam se – sudeći po raspravama, komentarima i zaključcima za sezonu 1996. godine – još ne povezuje s upravljanjem rizicima, pa se ishodi uglavnom određuju kao ugodna ili neugodna iznenađenja, neuspjesi se opravdavaju nepripremljenošću na nepredviđene događaje i sl.

Čini se da su matematički modeli za prosudbe i postupke unatoč zbilji i dostatni i neupitno egzaktni (Škanata, 1996); što više da je zadovoljavajuća i dovoljna određena rutina (iz perspektive npr. standardnog poslovanja nekog osiguravajućeg društva). Istraživanja sociološkog i psihološkog konteksta rizika problematski su pokrenuta, a ona se ponajprije tiču percepcija i stavova o nenaturalnim rizicima u razmjerima dobrovoljnosti i prisile na preuzimanju rizika.

Odlučivanje o rizicima – od razine pojedinačnih odluka do razina u kompleksnim modelima i situacijama upravljanja rizicima (odluke o tome što se, i kolikim, rizikom određuje, odluke o donošenju i izvršavanju preventivnih mjera glede ostvarenih rizika itd.) – zasad je u nas problemski skromno obuhvaćeno (sudeći po publiciranim materijalima i javnim raspravama), iako se u spomenutih desetak godina već konstituira *RISK MANAGEMENT* kao bitna poluga u gospodarskoj, tehnološkoj i društvenoj regulaciji suvremenog življenja, posebice u odnosu na koncepciju i praksu QA (Quality Assurance/osiguranja kvalitete) te EMS (*Environmental Management System*) i EKO-AUDIT (Čiček, 1995). Iz naslova radova ne može se pregledno uočiti osnovna sadržajna koncepcija skupa. Nju, međutim, iskazuje osnovna podjela knjige: A) Koncipiranje i mjerenja (rizika), B) Rizik i ponašanje, C) Rizik i javna djelovanja.

POLAZIŠTA

Jedna od polaznih teza ovog djela (**RIZIK I ODLUČIVANJE**) jest da i bezazlene izjave i djela koja prividno nemaju veze s rizicima mogu i sama biti rizična.

Rizično može u tom smislu biti i samo raspravljanje o problematici rizika, ako ono nije pojmovno jasno, precizno i cjelovito, a pogotovo kada je ugrađeno u postupanje upravljačkih struktura tvrtki, uprave, lokalne zajednice.

Na objavljivanje ove publikacije s 14 tematskih radova silila je – kako se to uvodno napominje – **profesionalna odgovornost**.

Kao stručnjaci na raznim zadacima i kao znanstvenici autori priloga su zamijetili – i u tome se usuglasili – kako u pojmovno-terminološkoj aparaturi problematiziranja rizika vlada znatna zbrka. Posebno, da se dostatno ne luči i ne uvažava **objektivno i subjektivno** odrediv rizik. Stoga su često i odluke o rizicima »klima-

ve«, sumnjive, neutemeljene, jednostrane ili barem – nejasne.

Pragmatičnost u pristupu problematici rizika načelo je ne samo u pripremi i izvođenju seminara već je kao kriterij zastupljen u objavljenim radovima i zaključcima; makar se u radovima ne dopire do teorijskih kristalizacija, daje se oslonac razložnom i korisnom postupanju u rizičnom kontekstu.

Daljnje postavke od kojih se polazi u većini radova sljedeće su:

– rizici su čvrsto određeni tehnološkim promjenama ali ne smiju se tumačiti niti promatrati izvan povijesnog konteksta (pomorstvo je npr. nekoć u sjevernoeuropskim zemljama bilo najrizičnija djelatnost);

– rizike se ne smije povezivati samo s tehnikom. Oni se javljaju kao kulturno-antropološka konstanta u ljudskom vrednovanju i ponašanju;

– ako se procesi u kojima se rizik javlja i ne mogu sasvim teorijski obrazložiti i laboratorijski zadovoljavajuće potvrditi, već je i njihovo relativno razjašnjavanje – doprinos.

OSNOVNA PITANJA

Pitanja na koja su autori i ostali sudionici skupa posebno usredotočeni (budući da se javljaju u praksi) jesu ova:

– mogu li se razlike u korištenju izraza »rizik« pripisati pretežno »profesionalnom žargonu« (tj., uz terminološke razlike, koristeći taj termin ipak svi pritom misle na isto)? Ili se u različitosti korištenja izraza očituju bitne razlike u shvaćanjima?

– izvode li se određenja i prosudbe rizika esencijalno iz statistike ili prema osobnim i institucionaliziranim naziranjima i ponašanjima? Kakav je, pri tome, značaj greške?

– jesu li razlike u odnosu na rizik među stavovima laika i eksperata pretežno strukturalne naravi ili one očituju razli-

čite raspone u percipiranju i u vrednovanju hazarda i rizika?

– koje faktore, osim vjerojatnoće nastupa opasnosti, uvažavaju ljudi u subjektivnim prosudbama rizika?

– izdvajaju li se u aktualizaciji odluka o postupanju u vezi s rizicima negativni aspekti ili se oni povezuju s pozitivnim aspektima (što se i koliko u nekom aktiviranom slučaju dobilo, a što i koliko izgubilo)?

SUBJEKTIVNO I OBJEKTIVNO ODREĐIVANJE RIZIKA

Krećući od navedenih upita i načela autori se – bilo da se dohvaćaju filozofskih dimenzija, bilo da se nadovezuju na konkretne primjere iz prakse – bave naglašeno **subjektivno odredivim rizicima**, uvažavajući ih kao odlučujuće. Nije li paradoksalno tražiti **čvrste točke** u subjektivnom prosuđivanju hazarda i rizika i odlučivanju koje je na takvoj prosudbi temeljeno? S pragmatičkog stajališta subjektivno vrednovanje je prihvatljivo ako je korisno i dokle je korisno. Naime, unatoč razvijenom instrumentariju praćenja, analize i pohrane podataka (o stanju prirode i artificijelnih procesa (u statističkim obradama, računalnoj pohrani, pretraživanju i povezanju podataka), upitna je – smatra se – njihova krajnja relevantnost za prosudbeno upravljanje, pa tako i za upravljanje rizicima. Podaci su fragmentarni, njihova distribucija ograničena je i kontrolirana, a za nove sadržaje i pojave podaci i informacije možda nisu niti relevantni. Dedukcija i oslanjanje na prijašnja iskustva nisu pouzdana i primjerna pomoć u prosudbama i odlukama o pojedinačnim rizicima, a još manje u cjelovitom upravljanju rizicima.

U subjektivnom se odlučivanju lakše snaći s prethodno neupoznatim vjerojatnoćama događaja od onog odlučivanja koje slijedi iz analiza i simulacija; već i stoga što je subjektivno odlučivanje vrijednosno (etički u prvom redu) predodređeno,

no činjenice ne mogu biti zamijenjene ili poništene vrijednostima. U odlučivanju o rizicima činjenice ne moraju biti odlučujuće.

U subjektivnom se odlučivanju gotovo nikada ne izdvaja gubitak, već ga se važe s mogućim dobitima. Dobici se, međutim, ne mogu izjednačiti s novčanim vrijednostima i biti ekvivalentna kompenzacija opasnostima i gubicima. U razvijenim europskim zemljama socijalna sigurnost i zaštita na radu štite se društvenim ustrojem (zakonski) i ne pomišlja se na novčane kompenzacije (osim povećanim prihodom, za »prljav posao« – kad se radi »na crno«).

Količina i raznovrsnost podataka i informacija ne mora olakšavati odluke subjektu odlučivanja. Odlučitelj teži da mu se stanje što prije stabilizira (pojednostavljenjem problemske situacije, isključivanjem kritičnih faktora).

KRITERIJI RACIONALNOSTI

U gospodarskom i političkom upravljanju odlučuje se za druge, tj. donositelji odluka koje se tiču rizika nisu nužno i sami izloženi riziku ili mu nisu neposredno izloženi. Donositelji odluka u poslovnom menadžmentu u svojevrstnom su proturječju, u »krugu rizika«; tehničko-tehnološkim promjenama – u kategoriji (tehnoškog) progresa – teži se povećanju kvalitete življenja (pa tako i smanjenju rizika), no istodobno tehnološke promjene donose nove rizike. Razlike između laičkog i ekspertnog odlučivanja ne proizlaze iz različitosti znanja, već iz različitih racionalnosti. Laičko odlučivanje nije (kako mu se često pripisuje) »bezvezno«, već u svojim referentnim okvirima – racionalno. Ekspert odlučuje biranjem optimalne alternative, a čovjek odlukom eliminira ono što bi za njega moglo biti najopasnije. Politicarima, pak, eksperti mogu biti nekorisni, pa i smetnja, budući da se političari u odlukama ne oslanjaju na čvrste parametre (čemu teže eksperti).

Osim toga, katkad vrlo suptilno i korektno definiranje na kojem bi se trebale temeljiti političke odluke suočava se s nefleksibilnim sustavom polariziranih odluka (kao što je to u sudstvu: DA ili NE). U odlukama koje se ugrađuju u neki organizirani poslovni ili upravni sustav vrlo je važno dimenzioniranje grešaka. Greške eksperata npr. (»ljudski faktor«) mogu biti odlučujuće za neki tehnički incident i akcident. Operateri su stavljeni u pomalo apsurdnu situaciju: s jedne su strane u preobilju preglednih informacija o stanju procesa, no, s druge, da bi donijeli bitne odluke treba im širi pregled – kakav ima njima nadređena upravljačka struktura.

Greške se zapravo ni ne mogu eliminirati – jedan je od zaključaka ovog djela – te je s toga graditi takve tehničkoorganizacijske sustave koji su na grešku što neosjetljiviji, prema greškama što tolerantniji, što manje »ranjivi«.

NACIONALNE STRATEGIJE I ODLUKE O RIZICIMA

Nacionalne politike u pogledu izlaganja i preuzimanja rizika – dolazi se do (pragmatičnog) zaključka – neka se vode podjednakom raspodjelom, s jedne strane, briga i tereta i, s druge, dobroti – za stanovništvo. Odgovornost upravnih tijela na raznim razinama odlučivanja važnija je od razvijanja i primjene specifičnih metoda u upravljanju rizicima. Na brizi je nacionalne politike usklađivanje i razumijevanje laika i eksperata, uz educiranje i jednih i drugih.

Kakvu važnost problematika rizika ima za nacionalne strategije razvitka, uvodno objašnjava Jan M. Doderlein direktor, *Royal Norwegian Council for Scientific Research*, obrazlažući zašto je taj visoki nacionalni savjet za znanstvena istraživanja osnovao i posebno tijelo (*Risk Research Committee*) za planiranje i istraživanje rizika. Primarni cilj seminara bio je utvrditi, potpomagati i pratiti istraživanja o rizicima koja će pridonijeti konkurentnosti

norveških kompanija na svjetskom tržištu, ali i **unaprijediti kvalitetu življenja** u Norveškoj. Do sada se, naime, rizicima dodjeljivao marginalni značaj u razvojnim strateškim nacionalnim planovima. Stoga potrebno je bilo stvoriti posebno interdisciplinarno tijelo (Komitet za istraživanje rizika) koje će se posebno baviti specifičnim aspektima rizika u državnom upravljanju i u industriji.

Knjiga **RISK AND DECISIONS** nije literatura za prvo upoznavanje s problematikom rizika. Ona pretpostavlja određena znanja iz menadžmenta, matematike, psihologije i sociologije. Ugrađuje se u literaturu sustavskog upravljanja i planiranja. Ona je i pogodan primjer kako se strukturira, priprema, obrađuje i iskorištava jedan nepretenciozan, ali ozbiljan i kompetentan skup. Publicirani radovi ne koriste samo sudionicima skupa već se na njima utvrdila trajnija literatura (s međunarodnom legitimacijom) za potrebe teorijskog rada i prakse.

Literatura

- Cifrić, I. (1995). Moderno društvo i rizici. **Sigurnost**, 37(3):247–258.
- Conrad, J. (ed.). (1980). **Society, Technology and Risk Assessment**. London: Academic Press.
- Čaldarović, O. (1996). Rizični objekti i javnost: percepcija opasnosti i ekonomske isplativosti energetske tehnologije. **Socijalna ekologija**, 5(2):185–196.
- Čaldarović, O. (1995). **Socijalna teorija i hazardni život: rizici i suvremeno društvo**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Čaldarović, O. i Škanata, D. (1995). Laičko i ekspertno poimanje tehnoloških rizika. **Socijalna ekologija**, 4(4):361–386.
- Čiček, J. (1995). Javno zdravstveni rizici neuređenih komunalnih deponija. **Gospodarstvo i okoliš**, 3(5):325–332.
- Čorkalo, D. (1972). Psihologijski aspekti istraživanja nuklearnih opasnosti. **Socijalna ekologija**, 1:63–81.
- Goodman, G. T. i Rowe, W. E. /Eds./ (1979). **Energy Risk Management**. London: Academic Press.

Kisić, Z. i Škanata, D. (1994). Rizici kod velikih industrijskih nezgoda u gradu Zagrebu. **Sigurnost**, 36(4):307–316.

Kufrin, K. (1996). Ekološki stavovi i spremnost za ekološki angažman. **Socijalna ekologija**, 5(1):1–20.

Malbaša, N. (1993). Rizik od nuklearnih objekata i javnost. **Prvi simpozij Hrvatskog nuklearnog društva**. Zagreb, studeni 1993. Zbornik pozvanih predavanja, 117–130.

Perrow, C. (1984). **Normal Accidents: Living with high-risk technologies**. New York: Basic Books.

Rowe, W. D. (1977). **An Anatomy at risk**. New York: Wiley and Sons.

Schwing, R. C. i Alberts, W. A. /Eds./ (1980). **Societal Risk Assessment: How Safe is Safe Enough?** New York: Plenum Press.

Škanata, D. (1996). Presentacija rizika kao osnovni element komuniciranja o rizicima. **Socijalna ekologija**, 5(2):197–212.

Fedor Kritovac

Peter Wagner

A SOCIOLOGY OF MODERNITY

Liberty and discipline

Routledge, London / New York, 1994, 267 str.

Modernost je vodeća tema današnjih rasprava u socijalnim znanostima. O tome svjedoči gotovo nepregledna produkcija knjiga, studija, časopisnih temata, pa čak i popularnih žurnalističkih priloga, u kojima se taj problem razmatra iz kritičko-povijesnog, aktualno-dijagnostičkog i prospektivno-tendencijskog aspekta. Najveći broj takvih razmatranja disciplinarno pripada sociologiji, što je posve logično ima li se na umu da je ona po svojoj genezi, predmetu i antinomijama tipična znanost modernosti. Tumačeći modernost ona zapravo tumači samu sebe. Taj spoznajni (i samospoznajni) interes sociologije dolazi do izražaja u nizu recenziranih djela kojima pripada i Wagnerova knjiga **Sociologija modernosti: sloboda i disciplina**. O njezinoj su relevantnosti već